

UNA CONJURA DELS TARRAGONINS CONTRA L'AUTORITAT (1276)

Els últims anys del llarg regnat de Jaume I el Conqueridor ofereixen cert contrast respecte als brillants moments de l'actuació anterior del monarca. Les discòrdies entre el primogènit Pere i un dels seus germans bastards, l'anomenat Ferran Sanxis de Castro, i la revolta feudal dirigida pel mateix bastard, que acabà morint ofegat al riu Cinca el juny de l'any 1275, pertorbaren greument el país i preocuparen de veritat el vell rei. Poc després s'hi afegia l'alçament dels sarraïns del sud del regne de València.

Tot això accentuà l'endèmica necessitat de diners soferta per la corona, que, per manca d'una administració ben organitzada, exigia molt sovint les aportacions «voluntàries» dels vassalls més rics, com per exemple l'arquebisbe de Tarragona; a finals de l'any 1275 Jaume I li demanava l'elevada suma de 2.000 auris, o monedes d'or anomenades morabetins, per contribuir a les reials despeses.

Aleshores regia la seu tarragonina Bernat d'Olivella, en primer lloc bisbe de Tortosa, i després arquebisbe fins a la seva mort el 1287. Fou persona de confiança del rei Jaume, com es veu llegint el «Llibre dels feits», arribant a ser lloctinent reial a Catalunya durant una absència del sobirà. A més l'acompanyà a trobar el Papa a Lió (maig del 1274) i moltes vegades actuà com a jutge de la cúria reial, per exemple, en un plet entre el rei i uns cavallers per uns feus, en una qüestió sobre les viles de Gavà i Viladecans, disputades als germans Burgès, i en altres discussions¹.

1. Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1918, p. 512 i 535. Una breu biografia de l'arquebisbe es troba en les dues obra següents: José SÁNCHEZ REAL, *El archiepiscopologio de Luis Pons de Icart*, Tarragona, 1954, p. 104-106, i Josep BLANCH, *Arxiepiscopologi de la santa església metropolitana i primada de Tarragona*, Tarragona, 1951, I, p. 169-172.

Un cop mort el Conqueridor l'arquebisbe també fou conseller i lleial col·laborador del seu successor Pere el Gran, segons veiem en la crònica de Bernat Desclot.

L'arquebisbe es trobava a Barcelona, on posseïa un veritable palau, al costat del del rei Jaume a principi de l'any 1276² per exposar-li un greu problema relacionat amb la seva última petició de diners, que naturalment Bernat d'Olivella havia exigít als seus propis vassalls tarragonins. El problema era la negativa dels homes de Tarragona i del Camp a pagar l'esmentada suma promesa per ell al monarca. Els prohoms i la universitat o municipi de la ciutat, i després els de Montroig, Valls, Santa Maria del Pla i Alcover, contradigueren llur senyor de forma irreverent i li digueren en públic que no estaven obligats a pagar els 2.000 auris, perquè només ho podia exigir l'arquebisbe en certs casos i prou.

La reacció de Jaume I no es féu esperar, i en una indignada lletra dirigida a les autoritats tarragonines i a tota la comunitat els amonestà al·legant que ell havia de defensar i sostenir l'arquebisbe a la seva ciutat de Tarragona, axí com els béns i drets de l'església tarragonina i de tots i cada un dels habitants; per tant els manava que deixessin de banda tota contradicció i subterfugi i paguessin la suma exigida, sots pena de perdre cossos i béns en cas de persistir en aquesta actitud rebel³.

Una citació, encara de to més irritat, anava dirigida en termes gairebé idèntics als homes de Tarragona, Valls, Santa Maria del Pla o Pla de Cabra, ara Pla de Santa Maria, Alcover i Montroig, que s'havien atrevit a alçar-se contra llur senyor amb menyspreu de la senyoria del rei i de l'arquebisbe. A més agreujaren la insurrecció pel fet d'haver

2. L'anomenat palau de l'arquebisbe de Tarragona existia prop dels murs vells de Barcelona, o sia la muralla romana, els últims anys del segle XIII (Arxiu de la Catedral de Barcelona, Bernat de Vilarrúbia, man. 2 (1295), f. 126, 10 d'agost del 1295). El palau s'edificà durant l'esmentat segle, ja que el 14 de maig del 1192 trobem un alou de la seu de Tarragona al burg de la ciutat vora dels arcs antics, és a dir l'aqüeducte romà, i prop d'una riera i uns horts: el de Sibilla de Queralt que per un préstec l'hagué de donar a Guillem d'Espiells, l'horta jueva i un alou pertanyent a Sant Pau «marítima», el monestir aleshores situat a la marina i després enmig dels camps (ACB, *Diversorum C.* n.º 326).

3. El nostre document, expedit pel rei a Barcelona el 29 de gener del 1276 per citar els tarragonins a Lleida el 22 de febrer següent, no concorda amb l'itinerari de Jaume I establert per Miret i Sans, *op. cit.*, p. 524-537, segons el qual el monarca sojornà a Barcelona d'agost a octubre del 1275, i a mitjans d'aquest mes se n'anà a Lleida, on estigué fins els primers dies de desembre, i després partí cap a València; aquí en el regne valencià, visqué fins a la seva mort el 27 de juliol del 1276. Creiem que abans d'establir-se a València el rei devia viatjar de Lleida a Barcelona i que devia pensar tornar a Lleida, on anà per pocs dies, o potser no hi pogué anar en absolut per l'alçament dels sarraïns valencians.

elegit uns síndics o representants de tots els rebels, que s'havien unit per mitjà d'un jurament o fent conjura, fent monopolis o sia congregacions il·lícites i conspiracions, i nomenant jutges propis quan només els podien imposar el rei i l'arquebisbe a llurs vassalls.

Tot era en menyspreu, perjudici i detriment de la jurisdicció reial i eclesiàstica. Jaume I se'n sentia tan agreujat que citava els rebels a comparèixer davant la seva presència i la de l'arquebisbe a Lleida el divendres abans de Carnestoltes a l'inici de la Quaresma, el dia 22 de febrer següent⁴. Les amenaces del rei produïrien l'efecte esperat i l'assumpte s'acabà aquí, després de cobrar el tresorer reial la suma exigida als tarragonins i, a més, les despeses del cas.

Hem d'assenyalar l'interès dels documents esmentats en diversos aspectes. En primer lloc per tractar-se d'un cas de conjura de certes poblacions per defensar-se d'unes exigències senyoriales qualificades d'abusives i fora de dret. La paraula conjura es troba, junt a la de confraria, per primera vegada en un privilegi concedit a Cervera pel rei Pere el Catòlic el febrer de 1203, confirmant-ne un altre del 1182, en què l'objectiu de la conjura era la defensa armada contra els enemics de dins i de fora i la constitució del consolat com a règim municipal⁵. En els documents que comentem consta també la paraula monopoli referent a la mateixa associació i al fet del nomenament de jutges ordinaris pels propis conjurats, recusant per tant els posats pels dos senyors de la ciutat de Tarragona i de les poblacions del Camp, per tal com es tracta d'una insurrecció.

En segon lloc és interessant poder constatar que les autoritats tarragonines del moment eren els prohoms, no uns cònsols com foren durant el segle XIV, ni uns jurats, que aparegueren per primera vegada el 1288 en número de tres.

Els prohoms, a qui el rei Jaume dirigia la seva lletra, eren els representants dels veïns en una etapa prèvia al règim municipal; devien ser els dos ciutadans revocables cada sis mesos que, junt amb un eclesiàstic delegat de l'arquebisbe, integraven una comissió de vigilància dels pesos i mesures fins l'any 1255, data de l'eliminació de l'esmentat eclesiàstic i potser d'un canvi de denominació dels prohoms⁶. Tot demostra la importància d'aquesta data en l'evolució municipal de Tarragona.

4. ACA C, reg. 23, f. 74, Barcelona 29 de gener del 1276.

5. ACA C, reg. 23, f. 74 r.-v., document publicat en apèndix.

6. José M.ª FONT RIUS, *Orígenes del régimen municipal en Cataluña*, «Anuario de Historia del Derecho Español», XVII (1946), p. 426 ss.

L'arquebisbat de Bernat d'Olivella fou fonamental en l'esmentada evolució del sistema cap a l'organització definitiva del municipi per l'augment de les atribucions dels regidors de la ciutat, sobretot les de tipus econòmic; pensem que a més els prohoms ja disposaven de senyera i segell propis. Una prova d'aquesta força naixent també l'ofereix el problema suscitat l'any 1276 i analitzat fins ara, que mostra la resistència dels ciutadans i dels homes del seu territori ben units per mitjà de jurament contra els abusos senyoriais. Casos semblants, en què era necessària la unió de tots, reforçaven l'autoritat incipient d'uns prohoms que aviat regirien un autèntic municipi i adoptarien el nom de jurats.

Encara que fossin sotmesos de nou i potser castigats, els rebels tarragonins havien iniciat un camí i acabarien per aconseguir, més tard o més d'hora, de llur senyor, el reconeixement de l'autonomia municipal, tan imprescindible en l'aspecte econòmic, com tantes poblacions reials ja ho obtingueren aleshores del mateix Jaume I.

CARME BATLLE GALLART

7. Josep M.ª RECASENS I COMES, *La ciutat de Tarragona*, II, Ed. Barcino, Barcelona, 1975, p. 176 i nota 139, on diu que no pren en consideració la menció dels cònsols el 1255, i suposem que deu haver consultat l'original. La denominació de cònsols també fou passatgera a Barcelona.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1276, gener, 29, Barcelona.

El rei Jaume I cita els homes de Tarragona, Valls, Santa Maria del Pla, Alcover i Montroig, el proper 22 de febrer, per comparèixer davant d'ell i de l'arquebisbe de Tarragona, a Lleida, per respondre de llur conjuració i actes contraris a la jurisdicció superior.

ACA C, reg. 23, f. 74 r.-v.

Jacobus Dei gratia etc. fidelibus suis universis hominibus de Monterubeo, salutem et gratiam. Ex relatione venerabilis et dilecti Bernardi, archiepiscopi Tarrachonensis, apud Barchinonam personaliter existentis, ad nostram noveritis audientiam pervenisse quod, cum ipse nuper in Tarrachona personaliter constitutus et a vobis pro dampno nostro et dispendio evitando et necessitatis articulo imminente vestrum petivisset sibi pro nobis servitium exiberi, vos illud sibi facere et impendere recusantes et irreverenter contra ipsum insurgentes in contemtu dominationis nostre et ipsius, syndicos ex vobis eligistis conjurationem alias inter vos et monopolia faciendo, dicentes etiam et publice asserentes vos nobis et eidem nisi in certis casibus in aliquo non teneri et quod tam super predictis quam super aliis eratis parati nobis et eidem archiepiscopo et cuilibet alii de vobis conquerenti coram vestris iudicibus ordinariis et non coram aliis facere justicie complementum; verum cum nos sciamus vos nullos alios preter nos et dictum archiepiscopum habere iudices ordinarios et in prejudicium, contemtum et diminutionem jurisdictionis et dominationis nostre et dicti archiepiscopi et ecclesie Tarrachonensis predicta per vos fuerint temerarie attemptata et ex hoc sentiverimus nos non modicum agraviatos, vobis dicimus et mandamus quatenus die veneris proxime ante Carniprivium quadragesime, que erit VIII° kalendas marcii, ante nostra et dicti archiepiscopi presentiam apud Ilerdam per vos vel per sufficientes responsales comperatis, parati nobis et dicto archiepiscopo tam super predictis quam super aliis que contra vos movere intendimus, ut ordo juris dictaverit respondere; quamquidem diem veneris ita longam ad hoc ut parcat laboribus pro expensis vobis peremptoria assignamus, ad quam nisi venieritis procedemus contra vos in quantum de jure poterimus vestra contumacia non obstante.

Datum Barchinone, IIII° kalendas februarii anno Domini M^o CC^o LXX° quinto.

Sub predicta forma sunt citati homines Tarrachonenses, de Vallibus, de Sancta Maria de Plano, de Alchoverio.

